

Szerző: Dalos Anna

Kiadás helye, éve: MTA BTK ZTI 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum, 2018

DOI-szám: 10.23714/mza.10001_NKFIH_123819

A Magyarország zenetörténete 5. (20. századi) kötetének terveiről*

Absztrakt

2017-ben az MTA BTK ZTI 20–21. Századi Magyar Zenei Archívuma jelentős összegű, négy éves NKFIH-pályázatot nyert el (K 123819) a Magyarország zenetörténete V. (20. századi) kötetének előkészítésére. A pályázat tíz kutató, több szakalkalmazott és számos külső megbízott együttműködésére támaszkodik. E tanulmány egyrészt a kötet létrehozásának eddigi történetébe, az elmúlt közel négy évtized nehézségeibe és a munka elé gördülő akadályokba, illetve a team-munkában, több fázisban létrejövő kiadvány módszertani kérdésfelvetéseibe és céljaiba enged betekintést. Másrészt bemutatja magát a pályázati tervet is, amelynek részeként nagyszámú, a 20. századi magyar zenetörténetet bemutató kiadvány lát napvilágot a következő években. A pályázók nem titkolt célja, hogy a 20. századi kötet létrejöttének folyamatát, a megszülető tanulmányokat, előadásokat, köteteket a következő időszakban nyilvános eseményen mutassák az érdeklődő közönség előtt, bevonva ezzel a szakmai közösséget is a kiadvány létrehozásába. Jelen tanulmány e folyamat első állomása.

A *Magyarország zenetörténete* sorozat létrehozása a magyar zenetudomány és a Zenetudományi Intézet több évtizedes reprezentatív projektje. Az első két kötet – a középkori és a kora újkori – a nyolcvanas évek legvégén látott napvilágot,¹ és megjelenésüket közel két évtizedes kutatómunka előzte meg. Az V. (20. századi) kötet megvalósításának gondolata is az 1970-es években merült fel az ötkötetes kézikönyv sorozat részeként. Somfai László tollából több vázlat, tervezet, kronológia, töredékes fejezetterv, korszakolási koncepció is fennmaradt nagy valószínűség szerint a hetvenes évek közepéről.² A közvetlenül ezt követő időszakból származnak Tallián Tibor első, a szerzőgárdával, a forrásgyűjtéssel, megbízásokkal, bibliográfiai gyűjtéssel kapcsolatos jegyzetei, Wilhelm András vitaindító írása 1975 októberéből, valamint a Maróthy János vezette zeneszociológiai osztály véleménye a kötetéről, 1978-ból. A lassan kibontakozó tervekhez a hetvenes évek közepétől Ujfalussy József, majd közvetlen munkatársai, Berlász Melinda és Tallián Tibor irányításával komoly

* Jelen tanulmány az NKFIH K 123819-es pályázat támogatásával jött létre.

¹ Rajeczky Benjamin (szerk.): *Magyarország zenetörténete I. Középkor.* (Budapest: Akadémiai kiadó, 1988.)
Bárdos Kornél (szerk.): *Magyarország zenetörténete II. 1541–1686.* (Budapest: Akadémiai kiadó, 1990.)

² Az MTA BTK ZTI Magyar Zenetörténeti Osztálya 20. századi gyűjteményében található dokumentumok. A másképpen nem jelölt idézeteket, hivatkozásokat e dokumentumokból vettem.

mennyiségű forrásfeltárás és -feldolgozás társult;³ az így létrejött jelentős gyűjtemény történetéről Berlász Melinda készített a Zenetudományi Dolgozatok 2013/2014-es köteté számára összefoglaló tanulmányt.⁴

A kötet végleges koncepciója – amelyet Tallián Tibor dolgozott ki egy részletes tartalomjegyzék formájában⁵ – 1986-ban született meg. A terv kialakítását követően megbízások nyomán számos, már nemcsak nagyrészt kéziratban maradt műhelytanulmány jött létre, hanem pár fejezetkísérlet is,⁶ valamint számottevő forrásgyűjtés és -közlés, tanulmány, monográfia is megjelent elsősorban az intézmény- és zenepolitika-történet,⁷ továbbá, főként a kilencvenes évek végétől, a zeneszerzői életművek intenzív kutatásának részeként.⁸ Az ezredfordulót követően az OTKA támogatta Berlász Melinda, Tallián Tibor, valamint jelen tanulmány írójának a kötet előkészítését elősegítő korábbi pályázatait.⁹ Egy Berlász Melinda vezette nagy NKFP-pályázat pedig Kodály és tanítványai pályájának kutatását tette lehetővé.¹⁰

Jelen tanulmány egy újabb, szintén a 20. századi kötet létrehozását támogató, 2017 szeptemberében indult, négyéves NKFIH-pályázat terveit kívánja bemutatni. Tekintettel arra, hogy e pályázatban a 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum munkatársai – Berlász Melinda,

³ Már Legány Dezsőnek is voltak 20. századdal kapcsolatos gyűjtései: cédulakatalógusai az MTA BTK Zenetudományi Intézetben találhatóak.

⁴ A feldolgozás eredményeképpen jött létre a Zenetudományi Intézet 20. századi gyűjteménye, amely hangversenyek, folyóiratok-napilapok, zenei rendeletek, rádióműsorok katalógusait, levéltári dokumentumok fénymásolatait, hangverseny-, lemezkiadás- és zeneélet-dokumentációt őriz. Ujfalussy József kezdeményezésére irányította Berlász Melinda a nyolcvanas évektől kezdődően a magyar zeneszerzők életművének szisztematikus feltárását. A gyűjtemény létrejöttéről, a kutatási irányok fő szempontjairól Berlász Melinda írt összefoglaló tanulmányt: „A Zenetudományi Intézet 20. századi magyar zene-történeti gyűjteményének kutatástörténeti szerepe az első húsz éves periódusban.” In: Kiss Gábor (szerk.): *Zenetudományi Dolgozatok 2013-2014*. Budapest: MTA BTK ZTI, 2016. 452-472.

⁵ Megtalálható az MTA BTK ZTI Magyar Zene-történeti Osztály 20. századi gyűjteményében.

⁶ A 20. századi gyűjteményben megközelítően száz, a legkülönbözőbb tematikához tartozó kézirat tanuló tanulmány található, amelyek feldolgozása és értékelése, használhatóságuk felmérése szintén e pályázat keretében kell megtörténnjen.

⁷ Berlász Melinda– Tallián Tibor (szerk.): *Iratok a magyar zeneoktatás történetéhez (1945–1956)*. Budapest: Zenetudományi Intézet, 1985.; Berlász Melinda– Tallián Tibor (szerk.): *Iratok a magyar zeneélet történetéhez 1945–1956*. Tallián Tibor jelentős összefoglalást írt a magyar opera történetéről is: Staud Géza (szerk.): *A budapesti Operaház 100 éve*. Budapest: Zeneműkiadó, 1984. A Zeneakadémián – Kárpáti János kezdeményezésére – szintén megindult az intézménytörténeti kutatás, amelynek eredményeit A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola közleményei című sorozatban jelentették meg. E sorozat négy kötet foglalkozott a 20. századdal. A Zeneakadémia 20. századi történetére vonatkozó intézménytörténeti kutatások eredményei olvashatók még az Ujfalussy József szerkesztette *A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola száz éve* című kiadványban is (Budapest: Zeneműkiadó, 1977.). Egy hasonló kiadvány jelent meg a Nemzeti Zenedéről is: Tari Lujza-Sz. Farkas Márta (szerk.): *A Nemzeti Zenede*. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2005.

⁸ A Berlász Melinda szerkesztette Magyar zeneszerzők sorozat – amelynek 2016-ban immár 39. kötetét látott napvilágot – 1998 óta folyamatosan jelenik meg.

⁹ Berlász Melinda: Magyarország zene-története. A 18. és a 20. század kötetek. OTKA K 37266 (2002–2005); Tallián Tibor: Magyar zenekultúra és zeneszerzést Magyarországon a 20. században. OTKA K 73434 (2008–2012); Dalos Anna: Zeneélet Magyarországon a 20. században. OTKA K 108306 (2013–2017).

¹⁰ Berlász Melinda: Kodály Zoltán és tanítványai. A hagyomány és a hagyományozódás vizsgálata két nemzedék életművében. NKFP 5/0033/2002 (2002–2006).

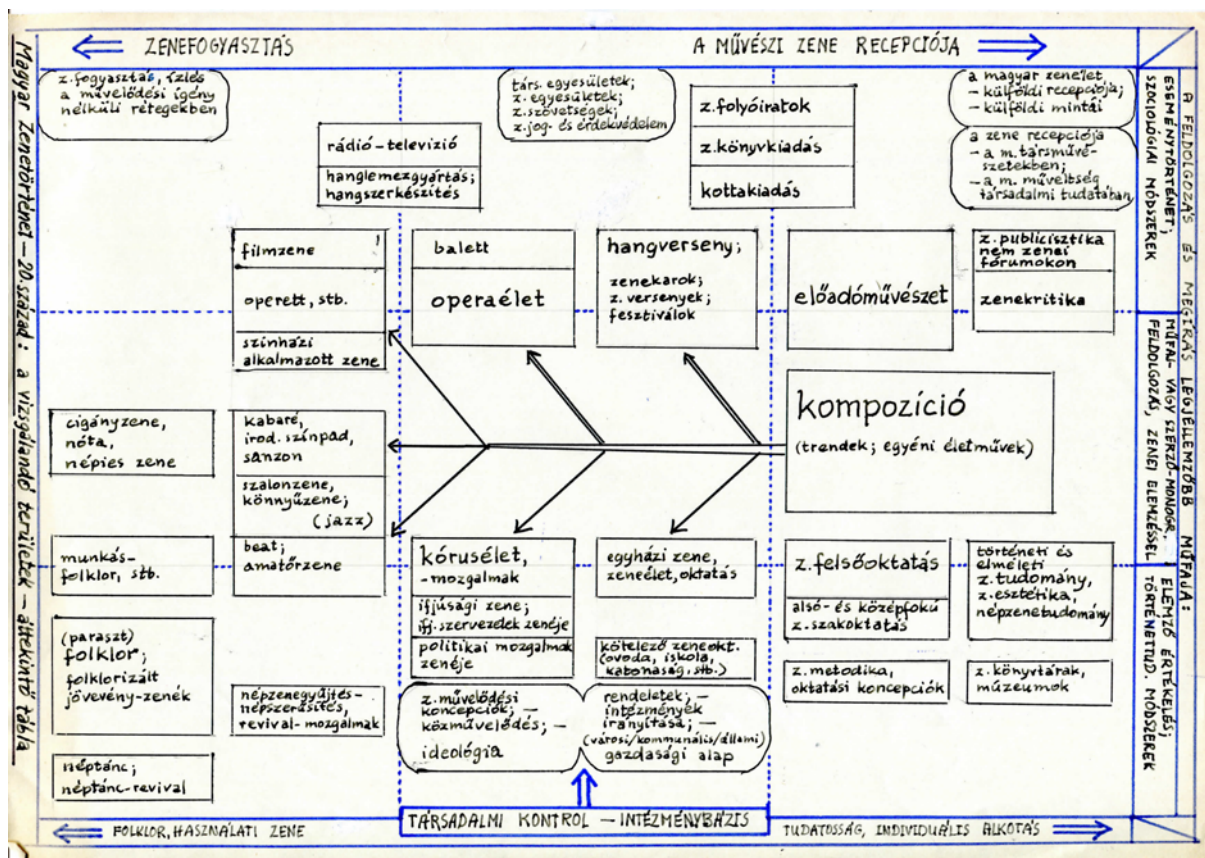
Tallián Tibor és Péteri Lóránt részvételével – a kötet egy részének megírására is vállalkoztak, tanulmányomban a pályázati terv ismertetése mellett a kötetrel kapcsolatos előmunkálatokba és a kötetterv koncepciójának, elveinek, kialakításának folyamatába is betekintést engedek. Előre kívánom bocsátani, hogy e tanulmány – reményeim szerint – az első azoknak a későbbi referátumoknak, kerekasztal-beszélgetéseknek, nyilvános vitáknak és konferenciáknak a sorában, amelyeket a pályázat időszakában rendezni tervezünk. E tervezett programoknak nem titkolt célja, hogy lehetőséget biztosítsanak arra is: a projekt keretében folyó kutatásokról a tágabb szakmai közösség is értesüljön és a kötet terveivel kapcsolatos véleményét megfogalmazza. Tanulmányommal tehát nem az a célom, hogy megítéljem az elmúlt közel ötven év 20. századi magyar zenetörténeti kutatásait (amelyeknek magam is már húsz éve részese vagyok), vagy hogy azt az illúziót keltsem: én tudom, hogyan kellett volna megírni a *Magyarország zenetörténete* sorozat V. kötetét. Célkitűzésem sokkal inkább az, hogy megfogalmazzam, és szakmai vitára bocsássam, mit gondolok a kötet megszületésének hosszú vajúdási folyamatáról, ennek okairól, és a lehetséges megoldásokról, illetve magáról az új tervről; és hogy némi bepillantást engedjek saját vívódásaimba is.

Sokszor, sokan feltették már szakmai berkekben a kérdést: miért nem sikerült a magyar zenetudománynak mostanáig elkészülnie – a nagyvonalú pályázati támogatások, a jelentős kutatási kapacitás-ráfordítás, a nyilvánvaló és nemritkán valóban látványos eredmények ellenére sem – a 20. századi magyar zene és zeneélet történetét bemutató, összefoglaló, és minden bizonnyal nemzetközi érdeklődésre is számot tartó kötettel. A kérdés annál is inkább jogos, mivel a 20. század magyar zenetörténete nemcsak a leggazdagabb és – talán túlzás nélküli állítható – egyben nemzetközileg is a legjelentősebb időszaka a magyar zenetörténeti múltnak, de e periódus különféle témáival, jelenségeivel kapcsolatban az elmúlt hatvan-hetven évben nagyszámú és kiemelkedő volumenű kutatás folyt, a publikációk száma is igen figyelemreméltó. A történeti vizsgálódások mellett a kutatást jelentős mértékben segíthette volna az is, hogy a korszakról született kortársi reflexiók száma is – legyen szó zeneszerzői életművekről, zeneélet-történetről, előadóművészetről – páratlanul nagy.

A kötet létrehozásának történetét dokumentáló források arról tanúskodnak, hogy a kutatási alapanyagok e páratlan bősége inkább nehézségként revelálódott az első időszakban. Somfai László több táblázatot is készített, amelyek egyfelől érzékeltetik a feldolgozandó témák sokféleségét, másfelől – ezek mennyiségéből fakadóan – a lehetséges megközelítések számának nagyságát is (1. faksimile). Ez, természetesen, módszertani következményekkel is járt, amit Somfai „a feldolgozás és megírás legjellemzőbb műfajai”-nak három csoportra történő felosztásával jellemez: bizonyos területeket az eseménytörténet

és a szociológia módszereivel, másokat műfaj- és életmű-feldolgozással, illetve zenei analízissel, megint másokat kritikai értékeléssel, vagyis történettudományi módszerekkel érdemes vizsgálni. Maróthy tisztán szociológiai feldolgozást javasolt, de ő is a „vizsgálat vertikális és horizontális strukturálásáról” beszélt; „futólagos” vázlatának feltűnő vonása azonban, hogy egyáltalán nem tudott mit kezdeni a művészi zene szerepével és e művészi zene egy zenetörténeti kézikönyvben megkerülhetetlen analitikus megközelítésével. A kötet igényelte módszertani amalgámra vitairatában Wilhelm is utalt, mondván: sem a lexikonszerű (tehát kisebb szócikkekből építkező), sem pedig az eseménytörténetre, illetve kronológiára támaszkodó struktúra nem megfelelő a kötet megírása számára, mivel „a magyarországi zenei élet a 20. században olyannyira szerteágazó területek egymás mellett létezéséből épül fel, hogy igen nehéz meglelni az egy-egy korszakot leginkább átható, jellegét meghatározó tendenciákat, fontosabb jelenségeket.” Wilhelm arra is felhívta a figyelmet, hogy hibás lenne az a koncepció is, amely a 20. századi kötet felépítését Bartók és Kodály centrális életművé köré rendezné.

1. fakszimile

Már a kiragadott példák is jelzik: igen összetett és sokféle nehézségbe ütköztek a kötet különféle generációkhoz tartozó tervezői. Megítélesem szerint e problémák jól elkülöníthető

típusokba oszthatók, a munkafolyamat különféle fázisaiban válnak akuttá, és nagyon különböző, sokszor kompetencia hiányokból is fakadó ellentmondásokra mutatnak rá:

- 1) Elégtelen személyi feltételek
- 2) A könyv létrehozására történő elsődleges fókuszálás hiánya
- 3) Bizonyos korszakok-időszakok, tématerületek teljes feldolgozatlansága
- 4) Sokszerzős mű esetén az egységes koncepció kialakításának nehézsége
- 5) A tématerületek közötti egyensúlyi kérdések megválaszolatlansága
- 6) Az enciklopédikus összefoglalás esélyei a posztmodern történettudomány korában
- 7) A magyar zene helye a világ zenetörténetében
- 8) A kötet célközönsége

A következőkben e nyolc pontot igyekszem részletesen elemezni.

1) A kötet létrehozását egyértelműen hátráltatta egy hatékonyan működő, több kutatási területet lefedő, viszonylag nagy létszámú kutatócsoport hiánya. Ennek szükségessége mellett vitairatában már Wilhelm András is érvelt, hozzátéve, hogy a kutatócsoport létrehozása csak komoly anyagi ráfordítás nyomán valósulhat meg. A források alapján mindazonáltal úgy tűnik: bár elég hamar összeállhatott volna egy nyolc–tíz fős team, részben a Bartók Archivum fiatal kutatóiból, részben a zenetudományi tanszak akkori növendékeiből, ebben az időszakban végül mégis mindössze ketten kezdhették meg a munkát: Berlász Melinda és Tallián Tibor. Számukra is nyilvánvaló kellett legyen, hogy ketten nem tudják megírni ezt az összefoglalást – erről tanúskodnak Talliánnak különféle tervezett és nagyrészt meg is valósult megbízásokról szóló feljegyzései, illetve beszámolóí, továbbá az ezen forrásokból is kiolvasható szándék, mely szerint elsősorban az intenzív alapkutatás révén létrejövő gyűjtemény megteremtésére fókuszáltak. A két, végül meg is jelent Magyarország zenetörténete-kötetnek is több szerzője volt.¹¹ Berlász Melinda és Tallián Tibor a forrásfeltárásba jelentős számú külső munkatársat vont be. Ennek eredményeképpen születhetett meg számos katalógus, forrásmunka, első összefoglalás, mi több – Berlász Melinda felkérései nyomán – bizonyos fejezetek is kidolgozásra kerültek. Már a Wilhelm-féle vitairat is azt az álláspontot képviselte, hogy az egyes fejezetek kidolgozását az adott téma legavatottabb szakértőjére kell bízni. Mégis azt kell mondanunk: az a nagyrészt kényszerűségből kialakított stratégia, amely nagyszámú külső szakértő munkatárs bevonására épült, hosszú távon egy olyan tartalmi, stiláris, nézőpontbeli diverzitáshoz vezetett volna, amely megoldhatatlan feladat elé állította volna a szerkesztőket. Ha ugyanis az e szerzők tollából származó *protofejezetek* valódi kötetfejezetként funkcionáltak volna, az egyes

¹¹ 1. kötet: Dobszay László, Falvy Zoltán, Sz. Farkas Márta, Rajeczky Benjamin, Szendrei Janka, Vargyas Lajos. 2. kötet: Bárdos Kornél, Csomasz Tóth Kálmán, Domokos Mária, Ferenczi Ilona, Homolya István, Martin György, Murányi Róbert Árpád, Papp Géza, Pernye András, Szendrei Janka, Vargyas Lajos.

témákhoz kialakított szakmai viszonyulásoknak a szerzők különféle tudósi személyiségéből fakadó szétágazása arra kényszerítette volna a kötet szerkesztőit később, hogy az egységes benyomást keltő kiadvány érdekében homogenizálják, azaz – mondjuk ki nyíltan – átírják a beérkezett fejezeteket.

Nem tűnik tehát szerencsésnek az az elképzelés, hogy a kötet egyes fejezeteit mindig az adott téma elsődleges szakértője írja meg. Ez a megoldás egyrészt egy legalább ötven fő körüli szerzőgárdát vonna maga után (Tallián egy feljegyzésében közel húszfős csoport szerepel), másrészt, mint előbb említettem, az egységes kötetkoncepció látná kárát. A Lendület-kutatócsoport 2012-es létrejötte nyomán nyilvánvalóvá vált, hogy a kötetet csak egy kisebb létszámú, de hatékonyan működő team tudja egységes koncepciót követve megírni. A 20. századi kötetben felvonuló témák sokfélesége azonban így is nehézségeket okoz, hiszen vannak olyan tématerületek, amelyekben a pár fővel kibővített létszámú Lendület-team tagjai sem kompetensek. Példaként a század első fele populáris zenéjét (és itt nem elsősorban az operettre gondolok), illetve a magyar előadóművészet-történet nagy részét említhetem (bár erre a területre a kutatócsoport tagjai tettek már kisebb kirándulásokat¹²).

A táblázatban láthatóak a team tagjai és a tagok feladatkörei, témafelelősei, valamint az is, melyek azok a fejezetek (piros színnel), amelyek megírását a pályázati időszakban vállaltuk (zölddel azok láthatók, amelyek esetleg elkészülhetnek).

1. táblázat

1. Kusz Veronika-Laskai Anna: Zeneélet a két világháború között

1.1. Dohnányi és a zeneélet első nyilvánossága

1.2. Zenei mozgalmak, zenei hétköznapiak és a második nyilvánosság

2. Péteri Lóránt: Zeneélet és zenepolitika 1945 és 1989 között

3. Dalos Anna: A magyar zeneszerzés története 1920 és 1989 között

4. Tallián Tibor: A magyar opera története 1920 és 1989 között

5. Dalos Anna-Ozsvárt Viktória-Ránki András: A magyar zenetudomány története 1920 és 1989 között

5.1. Népzene-tudomány

5.2. Zenetörténeti összefoglalások

5.3. Magyar zenetörténeti kutatások

5.4. Zeneesztétika és zenepszichológia

5.5. Zenekritika-írás

5.6. Analízis és zeneelmélet

(5.7. Zenepedagógia)

¹² Lásd többek között Szabó Ferenc János DLA-disszertációját: *Karel Burian és Magyarország*. http://docs.lfze.hu/netfolder/public/PublicNet/Doktori%20dolgozatok/szabo_ferenc/disszertacio.pdf

Hasonlóképpen előadóművészeti elemzések találhatóak PhD-értekezésében is: *Szamosi Elza (1881–1924) művészete*.

http://docs.lfze.hu/netfolder/public/PublicNet/Doktori%20dolgozatok/szabo_ferenc_janos/disszertacio.pdf. Lásd még Kusz Veronika tanulmányát Dohnányi és Zathureczky Beethoven-interpretációjáról: „Európai házimuzsika Florida szívében. Dohnányi és Zathureczky privát hangfelvételeiről.” *Magyar zene* 54/1 (2016. február): 19–30.

6. Szabó Ferenc János: Zene és média

7. Ignác Ádám: A magyarországi populáris zene története 1920 és 1989 között

8. N.N.: A magyar hangszeres interpretáció története

Bibliográfia (Laskai Anna)

A 20. század korszakolásáról és az időkeretről (1920–1989) később fogok szólni. Ennél pillanatnyilag fontosabb, hogy bizonyos területeken egyelőre nem sikerült fellelni a téma egyszemélyi felelősét – ami tulajdonképpen bizonytalanságot tükröz, és szoros összefüggésben áll a témák feldolgozatlanságával, illetve részleges feldolgozottságával is. Ez a három terület az 1920 és 1945 közötti zeneélet-történet, a magyar zenetudomány története és a magyar hangszeres interpretáció története. Ez utóbbi, mint látható, még egyáltalán nem találta meg gazdáját. A magyar zenetudomány történetének összefoglalása – tekintettel a témák igen sokféle ágazására és a könyvtárnyi méretű elolvasandó irodalomra – egyelőre három kutató között oszlik meg, míg a két világháború közötti zeneélet feldolgozása, a középpontban Dohnányi Ernő tevékenységével, két kutató munkája lesz. Ehhez hozzá kell tennünk, hogy a Dohnányi hatókörén kívüli, úgy is nevezhetjük: „második nyilvánosság” zeneéletének feldolgozása (zenei hétköznapok, mozgalmak, zenepolitika, zenei intézménytörténet, zenei szaksajtó, a Zeneakadémián kívüli koncertélet) egyelőre még gyermekcipőben jár.

A Berlász Melinda megrendelésére készült *protofejezetek* még egy módszertani kérdést felvetnek. Ezek a munkák – és itt gondolok például Kroó Györgynek Szabolcsi Bencéről szóló tanulmányára,¹³ bár több másik példát is lehetne említeni – egy nagyobb monográfia rövidre fogott összefoglalásai. Számomra egyértelmű, hogy sokkal szerencsésebb a magyar zenetudomány történetéről szóló, Szabolcsi tevékenységét is bemutató fejezet szerzőjének Kroó monográfiájára hivatkoznia, amikor tudománytörténeti folyamatokat, látásmódokat, kontextusokat mutat be, mint egy az egyben felhasználnia a monográfia kivonatolt változatát. Kérdéses az is, szól-e majd egyáltalán Szabolcsi Bencéről önálló fejezet, hiszen egy ilyen kötet nem lehet jelentős alkotókról szóló kismonográfiák vagy lexikonszócikkek füzére, nem beszélve arról, hogy a 21. század kutatója számára nemcsak Szabolcsi, de Kroó tudományos tevékenysége is a történeti kutatás tárgyává lett – nem csupán szakirodalomként, de történeti dokumentumként is kell rá reflektálni.

Sokkal célszerűbbnek tűnik tehát, hogy a 20. századi zenetörténeti vizsgálódásban jártas fejezetszerző – saját esetleges kutatásain túlmenően – a már megjelent szakirodalomra támaszkodva, arra hivatkozva, azt kritikusan értékelve foglalja össze az adott terület

¹³ Kroó György: *Szabolcsi Benecé*. Kézirat. MTA BTK ZTI 20. századi zenei gyűjtemény.

történetét. Ehhez azonban feltétlenül szükséges a még feltáratlan források feldolgozása, az egyes témákról szóló szakirodalom összeszedése, azaz mélyreható és tematikára bontott bibliográfiai gyűjtés – ennek részeként a pályázat keretében ki fog bővülni a magyar zenetudomány bibliográfiája adatbázis is¹⁴ –, illetve olyan megrendelendő tanulmányok publikálása, amelyek később az egyes fejezetszerzők számára hivatkozási alapként funkcionálhatnak.

2) Ami a forrásokhoz való hozzáférést illeti: az elmúlt évtizedekben a 20. századi zenezenetudományi intézetbeli kutatása összefoglalás helyett elsősorban forrásfeltárásra és -feldolgozásra összpontosított. Nem véletlenül. E hiánypótló kutatói érdeklődés az alapját képezi a korszakról kialakult ismereteinknek. A nyolcvanas évektől alapvető forrásközreadások profitáltak a gyűjtésekből, amelyek az utóbbi időszakban több, korszerű adatbázis létrejöttét is lehetővé tették. A forrásokhoz, adatokhoz való könnyű hozzáférés megkerülhetetlenül fontos a kutatás számára, nem szabad azonban megfedkezünk arról, hogy a hozzáférhetőség sosem helyettesíti a forrásértékelést és az interpretációt.

Amikor a kötet létrehozására történő primer összpontosítás szükségességét hangsúlyozom, akkor valójában három, talán radikálisnak tűnő döntést tartok kívánatosnak meghozni. Egyrészt: forrásfeltárásra, gyűjtésre csak azokon a területeken van most már szükség, amelyekben az elmúlt évtizedekben hiátusok képződtek: ilyenek például az 1956 utáni valamivel több mint három évtized zenepolitikai emlékei (különös tekintettel a rendszerváltást megelőző évtizedre), a két világháború közötti zeneélet forrásai, vagy a média és a zeneélet kapcsolatának fennmaradt dokumentumai. Másrészt: az első döntés maga után vonja annak felismerését is, hogy a jelenlegi kutatói-anyagi adottságok között mindent nem lehet feltárni. Tehát el kell fogadni, hogy a 20. századi kötet megjelenésekor lesz olyan téma, olyan terület, amire a kötet nem fog tudni érdemben reflektálni. Mindezzel a jövő zenetudós-generációi számára is ajtót nyitunk újabb és újabb kutatási témák felvetéséhez, mi több, a mi munkánk kritikus újraértékeléséhez is. Harmadrészt szükségesnek tűnik, hogy bizonyos témák esetében műhelytanulmányokat készítsünk-készíttessünk, amelyek a 20. századi kötetben megfelelő hivatkozási alapként funkcionálhatnak majd az egyes fejezeteket megíró kollégák számára. Ezek esetében is el kell fogadnunk ugyanakkor, hogy a 20. századi magyar zenetörténet a maga totalitásában nem feldolgozható.

3) A Tallián Tibor összeállította tartalomjegyzék – mindeztidáig az egyetlen szisztematikus kötetkoncepció – bár figyelemre méltó részletességgel rögzíti a 20. századi kötetben

¹⁴ http://db.zti.hu/mza_biblio/biblio_Kereses.asp

tárgyalandó tématerületeket, az előbb említett problémákra is rávilágít. Bizonyos tematikai területeken e részletesség valódi fejezetterveket takar, más esetekben azonban inkább tekinthető a kutatóterületek meghatározásának, egy kutatási terv részének. A tervezet ebből fakadóan egyértelműsíti azt is, melyek azok a témaegységek, amelyek már a nyolcvanas években is meglehetősen kidolgozottak voltak, illetve Tallián Tibor kutatói érdeklődésének középpontjában álltak, s melyek azok, amelyek az elmúlt harminc évben is feltáratlanok maradtak, úgy is fogalmazhatunk: nem találták meg kutatójukat. Mélyre ható vizsgálódás tárgyává lett a 20. század második felének zeneélet-, intézmény- és zenepolitika-története,¹⁵ operatörténete,¹⁶ Bartók,¹⁷ Kodály,¹⁸ Dohnányi¹⁹ és fiatalabb kortársaik életműve,²⁰ illetve Tallián kutatói példája nyomán az 1940 és 1989 közötti zeneszerzés-történet²¹ és – az utóbbi

¹⁵ Tibor Tallián: *Magyarországi hangversenyélet 1945–1958*. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1991. Tibor Tallián: „»Termékeny közszellemet, szabad polifóniát, felszabadult tavaszi légkört...« Szabolcsi a zenepolitikus.” *Magyar Zene* 21/4 (1980. december): 402–410. Lásd még Péteri Lóránt tanulmányait: „Adalékok a hazai zenetudományi kutatás intézménytörténetéhez (1947-1969).” *Magyar Zene* 38/2 (2000. május): 161–191. „Zene, tudomány, politika: zenetudományi Gründerzeit és államszocializmus (1951–1953).” *Muzsika* 45/1 (2002. január): 16–22. „Kodály az államszocializmusban (1949–1967).” In: Berlász Melinda (szerk.): *Kodály Zoltán és tanítványai. A hagyomány és a hagyományozódás vizsgálata két nemzedék életművében*. Budapest: Rózsavölgyi, 2007. 97–174. „»A mi népünk az Ön népe, de az enyém is...« Kodály Zoltán, Kádár János és a paternalista gondolkodásmód.” *Magyar Zene* 51/2 (2013. május): 121–141.

¹⁶ Tallián Tibor írta a legfontosabb tanulmányokat a magyar opera történetéről. Staud Géza, *A budapesti Operaház 100 éve*, i.m.

¹⁷ A Bartók-irodalom részletes bibliográfiája folyamatosan bővül a budapesti Bartók Archívumban. A Bartók-kutatás használja Elliott Antokoletz Bartók-bibliográfiájának immár 3. kiadását is: Elliott Antokoletz-Paolo Susanni (eds.): *Béla Bartók. A Research and Information Guide. Third Edition*. London: Taylor&Francis, 2011.

¹⁸ Kodályról 1936-ban született először monográfia, Molnár Antal tollából (Molnár Antal: *Kodály Zoltán*. Budapest: Somló Béla, 1936.) és azóta igen jelentékeny mennyiségű publikáció született mind az életmű és az életrajz forrásaival kapcsolatban, mind pedig a művekről, a népzene-kutatói és zenepedagógiai pályáról. Az utóbbi tizenöt év legjelentősebb monografikus kiadványai a következők (a teljesség igénye nélkül): Breuer János: *Kodály és kora*. Kecskemét: Kodály Intézet, 2002. Mihály Ittész: *Zoltán Kodály, in Retrospect*. Kecskemét: Kodály Intézet, 2006. Dalos Anna: *Forma, harmónia, ellenpont. Vázlatok Kodály Zoltán poétikájához*. Budapest: Rózsavölgyi, 2007. Berlász Melinda (szerk.): *Kodály Zoltán és tanítványai. A hagyomány és a hagyományozódás vizsgálata két nemzedék életművében*. Budapest: Rózsavölgyi, 2007. Dalos Anna: *Kodály és a történelem. Tizenkét tanulmány*. Budapest: Rózsavölgyi, 2015.

¹⁹ A 20. századi magyar zenetörténeti kutatások történetének jelentős eseménye volt a Zenetudományi Intézet Dohnányi Archívumának létrejötte 2002-ben. Az Archívum 2009-ben anyagi okokból megszűnt, gyűjteményét 2012-ben a Lendület-kutatócsoport vette át. 2014 és 2015 folyamán sikerült megvásárolni Dohnányi amerikai hagyatékát, amelynek révén a Dohnányi-gyűjtemény páratlanul gazdag dokumentációval gazdagodott. Az amerikai életrajzról jelen pályázat senior kutatója, Kusz Veronika jelentetett meg monográfiát: *Dohnányi amerikai évei*. Budapest: Rózsavölgyi, 2015. A Dohnányi-irodalom részletes bibliográfiája megtalálható a 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum által működtetett Dohnányi-honlapon: <http://www.zti.hu/mza-dohnanyi/index.asp?pg=h23>.

²⁰ A már említett, Berlász Melinda szerkesztette *Magyar zeneszerzők* sorozaton kívül számos tanulmánykötet, tanulmány, dokumentáció, írásközreadás és népzene-tudományi kiadvány jelent meg Durkó Zsolt, Farkas Ferenc, Járdányi Pál, Kósa György, Kurtág György, Lajtha László, Ligeti György, Petrovics Emil, Szöllősy András, Vass Lajos, Veress Sándor, Weiner Leó életművéről-életművéből. Ezen a téren a legfontosabb sorozat a Holnap kiadó *Magyar zeneszerzés mesterei* című kiadványsorozata.

²¹ Tallián Tibor: *Musik in Ungarn. Zeiten, Schicksale, Werke*. Budapest: Frankfurt 99' Kht., 1999. Dalos Anna: „Egy másik 20. század.” In: Kárpáti János (szerk.): *Képes zenetörténet*. Budapest: Rózsavölgyi, 2011. 255–271. Tallián Tibor: *Magyar képek. Fejezetek a magyar zeneélet és zeneszerzés történetéből (1940-1956)*. Budapest: Balassi, 2014. Jelen tanulmány írójának már OTKA Posztdoktori pályázata (Az útkeresés évei a

években – az 1945 utáni populáris zene története.²² Ugyanakkor csak esettanulmányok, egyéni monográfiák, vagy kéziratok, és ezért a tudományos közösség véráramába be nem kerülő összefoglalások születtek a zenetudomány történetének egyes részeiről,²³ a hangszeres interpretáció, az énekes-előadóművészet és a magyar muzsikusképzés történetéről,²⁴ valamint a század első felének populáris zenéjéről.²⁵ Mindeddig senki sem vizsgálta szisztematikusan a média szerepét a 20. század zeneéletében, illetve az 1900 és 1945 közötti zenei intézmények történetét, az első és a második nyilvánosság zeneéletét és a zenepolitika működését e korszakban.²⁶ A téma szinte beláthatatlan méretei következtében egyelőre senki nem tett kísérletet arra, hogy a magyar zenekritika teljes történetét feldolgozza.²⁷

Az új pályázat éppen ezért nem kerülheti meg, hogy a kutatás eddigi hiányait feltárja, és amennyire lehetséges, e hiányokat pótolja – elfogadva és komolyan véve az előbb említett maximát, miszerint a 20. századi magyar zene története a maga totalitásában nem ragadható meg. Ezzel összefüggésben a pályázat keretében több publikációt is vállalt a kutatócsoport. A publikációs tervek három különböző típusba sorolhatók: forrásközreadások, monográfiák-tanulmánykötetek és műhelytanulmányok. A két forrásközreadás a magyar zenetudomány két adósságához kapcsolódik: Lajtha László írásainak második kötete és Dohnányi Ernő írásainak

magyar zeneszerzésben 1953–1967, PF 63996, 2006–2010) is a század második felének zeneszerzés-történetével foglalkozott, s azóta nagyszámú publikációja született e tárgy körében.

²² Az itt bemutatott pályázat résztvevője, Ignác Ádám OTKA posztdoktori kutatása részeként vizsgálja a populáris zenét: A populáris zene esztétikai és politikai megítélésének változásai a Rákosi-korszakban és a kora Kádárizmusban (1948-1968). PD 115373 (2015–2018).

²³ A monografikus feldolgozásnak jellegzetes példája Kroó György kétkötetes monográfiája Szabolcsi Bencéről: Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, 1994. Illetve Szalay Olga kötete: *Kodály, a népzene-kutató és tudományos műhelye*. Budapest: Akadémiai, 2004. A zenetudomány-történeti kutatásoknak igen jelentős előfutára volt az Akadémia kiadó A múlt magyar tudósai sorozatában megjelent Bartók- (Lampert Vera, 1976), Lajtha-monográfia (Berlász Melinda, 1984).

²⁴ Modellértékű tanulmánynak tekinthető Kusz Veronika elemzése: Európai házimuzsika Florida szívében. Dohnányi és Zathureczky privát zenei felvételeiről, i.m., illetve Szabó Ferenc János interpretációja: „Milyen is valójában a »könyved operett-stílus«?” In: Ignác Ádám (szerk.): *Műfajok, stílusok, szubkultúrák. Tanulmányok a magyar populáris zenéről*. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2015. 41–55. A Zeneakadémia DLA doktori iskolájában több, 20. századi magyar előadóművész pályájával és előadói stílusával foglalkozó disszertáció is született az utóbbi években. Weiner Leóról, a világhírű magyar előadóművészek mesteréről Berlász Melinda adott közre egy visszaemlékezés-kötetet: *Weiner Leó és tanítványai*. Budapest: Rózsavölgyi, 2005².

²⁵ Batta András 1992-es operett-monográfiája mindmáig alapműnek tekinthető a magyar nyelvű szakirodalomban: *Álom, álmom, álom édes álom. Népszínművek, operettek az Osztrák-Magyar Monarchiában*. Budapest: Corvina, 1992. Jelentős új eredményeket hoztak Bozó Péter kutatásai ezen a téren, lásd különösképpen az ő adatgyűjtésére épülő A magyarországi operett forráskatalógusa adatbázist a 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum honlapján: http://db.zti.hu/mza_operett/operett_Kereses.asp

²⁶ Berlász Melinda kezdeményezése nyomán a Zenetudományi Intézet 20. századi gyűjteménye e témában is őriz adatgyűjtéseket, például a hanglezérek-történetéről, illetve a rádió működésének bizonyos dokumentumaiból. Lásd például Veöreös Enikő kéziratok tanulmányát: „A magyar hanglezérekgyártás története 1950-ig”, vagy Simon Nóra gyűjtéseit a Magyar Rádió dokumentációjával kapcsolatban: „Rádió 1924-1945. (Műsorok, elnökségi jegyzőkönyvek, kritikák, felmérések.) 2. rész.” A gyűjteményben, illetve a Zenetudományi Kutatókönyvtárban a vidéki zeneiskolák történetével kapcsolatos számos kézirat is megőrződött.

²⁷ Az MTA BTK ZTI 20-21. Századi Magyar Zenei Archívuma több zenekritika-gyűjteményt is őriz, köztük Jemintz Sándor és Breuer János kritikáinak közel teljes gyűjteményét. Az OTKA 108.306-os pályázat keretében feldolgozásra kerültek Várnai Péter zenekritikái is.

kétnyelvű kötete közreadásáról van szó. Mindkettő alapvető munka, a Bartók- és Kodály-írásokhoz hasonlóan nemcsak a 20. századi kötet létrehozása szempontjából kulcsfontosságú, hogy hozzáférhetővé váljanak. A három egyszerzős tanulmánykötet közül kettő, Berlász Melinda és Tallián Tibor művei, válogatott tanulmányokat tartalmaznak a két szenior kutató munkásságából; reményeink szerint Tallián Tibor könyve németül fog megjelenni. A Kádár-kori magyar zeneszerzésről szóló monográfiám a tervek szerint 2020-ban lát napvilágot.

A három tervezett műhelytanulmány-kötetben nemcsak a pályázat résztvevői, de felkért kutatók is publikálnak (a táblázatok azonban csak a pályázati team tagjainak tervezett tanulmányait tartalmazzák). Mindhárom kötet tematikus koncepciót követ. A *Járdányi és kora* című kiadványban elsősorban a harmincas, negyvenes és ötvenes évek zeneéletére, zeneszerzés-történetére fókuszálunk, a középpontba Járdányi Pál életművét helyezve. Itt is, akárcsak a többi műhelytanulmány-kötetben fontosnak tartjuk, hogy olyan alaptanulmányokat publikáljunk, amelyekre később, a 20. századi kötetben hivatkozhatunk. Még inkább nyilvánvaló ez a két másik tervezett kiadványban. A Dohnányi-évkönyv számos olyan témát vet fel, amelyről korábban érintőlegesen esett szó, szisztematikus feldolgozásukra azonban nem került sor (Dohnányi-ügy, Dohnányinak a Filharmóniai Társaság karnagyaként végzett munkája, zongora-interpretációs kérdések, Dohnányi magyar stílusa). A Műhelytanulmány-kötet tervét eleve úgy állítottuk össze, hogy benne mindazon témák megjelenjenek, amelyek eddig hiányoztak a kutatásból: zenetudomány-történet, a populáris és közhasználatú zene története és zenei médiatörténet.

4) A publikációk nyomán kialakuló tematikai sokféleség, a hivatkozási alap megteremtése – reményeink szerint – megfelelő bázist biztosít ahhoz, hogy az egyes fejezetszerzők a szakirodalom ismeretében és arra támaszkodva összefoglalják egy-egy téma történetét. A hivatkozási alap megteremtése azonban nem biztosítja, hogy a végül elkészülő kötetfejezetek egymással kompatibilisek legyenek. Kompatibilitási problémák több szinten éreztetik hatásukat a készülő kötetben. Döntést kell hozni például arról a kérdéssel, mi lesz az egymással közelebből vagy távolabbról összefüggő egyes fejezetek közötti átfedések sorsa. Az 1945 utáni populáris zene története nem írható meg a korszak zenepolitika-történetének értelmezése nélkül, ez a fejezet azonban önálló egységként szerepel a tervben. Hasonlóképpen: a korszak populáris zenéjének értelmezése szoros kapcsolatban áll a magyarországi zeneszociológia történetével, aminek a helye viszont a zenetudomány-történeti fejezetben lenne. Hasonló problémákat vet fel a médiatörténet, aminek része például a rádió zenei tevékenysége, aminek viszont a zeneélet-történethez kellene tartoznia, vagy az operatörténet, amely nemcsak intézménytörténeti, de zeneszerzés-történeti vonatkozással is

bír. Egyértelmű, hogy az efféle átfedések elkerülhetetlenek. Ugyanakkor szükségessé teszik, hogy a teamben dolgozó szerzők már a fejezetek írásakor jól ismerjék egymás munkáját, és megállapodjanak arról, ki mely forrásokra, milyen mértékben hivatkozik, ki milyen értelmezést bont ki, illetve milyen szempontból, milyen kontextusban elemez egyes jelenségeket.

A megegyezések, az összedolgozás mindazonáltal még mindig nem biztosítja azt, hogy az egyes fejezetek tárgyalásmódja között ne lehessenek szembetűnő különbségek. Nemcsak arról beszélek, hogy minden zenetörténésznek más a beszédmódja, ami nagyban függ a tudósi személyiségtől, és nem is csak arról, hogy a különböző generációkhoz tartozó, különböző tapasztalattal, illetve különböző kutatási múlttal rendelkező kollégák tudományos megszólalásmódja között is jelentős – akár kvalitásbeli – különbségek is lehetnek, hanem arról, hogy egy ilyen összegző kötetnek, ideális esetben, valamiféle egységes nézőpontot kell képviselnie. Ez az egységes nézőpont nem feltétlenül az egyes mozzanatok értékelésénél kell megragadható legyen, hanem a kutatási módszerekben, illetve a forrásokra és a szakirodalomra egyaránt kritikai szemlélettel reflektáló, a jelenségeket autonóm módon megragadni képes, a puszta adatközlő leírást az interpretációval felváltó, problémaorientált beszédmódban kell megnyilvánulnia. Úgy gondolom, a következő időszak egyik legnehezebb feladata éppen az lesz, hogy a szerzőgárda ezt – a mai történettudományok számára evidens – beszédmódot kidolgozza.

5) Van természetesen még egy terület, amely további kompatibilitási kérdéseket vet fel. Pontosabban azt a problémát érinti, hogy egy efféle zenetörténeti összefoglalás számára mi tekinthető mérvadó és ezért elemzendő tárgynak, illetve hogy mi a helye az összefoglalásban bizonyos tématerületeknek. Néhány olyan példa, ami már az első kötettervek idején is problematikusnak tűnt: miként kell kezelnünk a zene történetének leírásában a populáris zenét, amely nem primeren zenei, hanem inkább társadalmi jelenség, s ha elfogadjuk társadalmiságát, milyen következményekkel jár ez a „komolyzene” interpretációjára nézve, amely – kétségtelenül – szintén társadalmi jelenség, ugyanakkor igen lényeges, tisztán zenei-analitikus vonatkozással is bír? Vagy: nem relativizáló-e egy olyan zenetörténet, amely a klasszikusok életművét (Bartók, Kodály) egy önkényes egyensúlyozás érdekében közös platformra helyezi a 20. század „kismestereivel,” mégpedig arra törekedve, hogy a „kismesterek” művei ebben a leírásban ne csupán történeti dokumentumként, hanem – még a nagyok árnyékában is – műalkotásokként váljanak láthatóvá. És egy harmadik, a 20. századi magyar zenetörténet megközelítését nagyban befolyásoló példa: hol a helye a korszak magyar zenetörténetét bemutató összefoglalásban a zenepedagógiának? A zenepedagógia ugyanis

része a zeneélet-történetnek, a zenetudomány-történetnek, a zenei médiatörténetnek és a zeneszerzés-történetnek is, ugyanakkor tágabb értelemben mégiscsak nem zenei téma, hanem a pedagógia történetének egyik meghatározó fejezete.

6) Korábban említettem, hogy a 20. századi kötet elkészítésekor eleve érdemes elfogadni a tényt: a korszak, a maga teljességében nem mutatható be. Több szinten is érinti ez a kötet koncepcióját, közülük talán a leglátványosabban azt a kérdést, mikor kezdődik, és mikor ér véget a 20. század, amelynek zenetörténetét a kötet tárgyalja. A most kialakuló koncepció értelmében a 20. századi kötet az 1920 és 1989 közötti időszakot fogja bemutatni.²⁸ Nem kizárólag a történész John Lukacs korszakolási javaslatát követve,²⁹ hanem praktikus okokból is döntöttem e rövid 20. század feldolgozása mellett: egyrészt az I. világháború lezárása, a Habsburg-monarchia megszűnése és a trianoni békeszerződés, illetve annak számos következménye sokkal erőteljesebb politikai és kulturális cezúrát képez általában véve a magyar történelemben, kultúrában és így azon belül a zenetörténetben is, mint az 1900-as évszám. Az I. világháború előtti és alatti időszak még sok vonatkozásban kapcsolódik a kiegyezést követően kialakult kulturális-politikai konszenzushoz, tehát a hosszú 19. század végkifejleteként értelmezendő, annak ellenére is, hogy az 1906-os évszám, amit Somfai László javasolt a 20. század kezdőpontjának, szintén meghatározó, a hazai zenei modernitás kezdetét jelző cezúra a magyar zeneszerzés történetében.

Az 1989 utáni időszak esetében pedig arra hivatkozhatom, hogy a korszak egyelőre még nem vált elemzés tárgyává, forrásainak feltárása meg sem kezdődött. Ráadásul a rendszerváltás utáni időszak – a zenei intézmények, a kotta- és lemezkiadás, a populáris zene, sőt a zeneszerzés-történet szempontjából is – már beleolvad a jelenkor, a 21. század magyar zenetörténetébe. Az 1920-1989-es időkeret azonban nem merev, hiszen maguk a feldolgozandó témák sem feltétlenül igazodnak szigorúan ezen évszámokhoz: így a zeneszerzés-, opera-, zeneélet-, zenetudomány- és média-történet a megadott időkereten belül mindkét irányban átnyúló folyamatokban ábrázolható csak. Az egyes fejezetek így rugalmasan viszonyulnak a korszakoláshoz.

Ez a rugalmasság áthatja az egész kötettervet. Ennek következménye lehet, hogy az egyes nagyobb fejezetek a kötettel párhuzamosan vagy annak megjelenését követően önálló kismonográfiaként is napvilágot láthatnak. Ily módon az egyes fejezetek szerkezetének formájának kialakításában a szerzők szabad kezet kapnak. Az első, ideiglenes és a kezdeti

²⁸ Somfai koncepciója még 1906-tól az 1970-es évekig tartott.

²⁹ John Lukacs: *A XX. század és az újkor vége*. Ford.: Barkóczi András. Budapest: Európa, 2000. John Lukacs 1914-re datálja a 20. század kezdetét.

munkafázisnak megfelelő fejezettervek az első kutatási év végére kell elkészüljenek. A tervek összeállításával párhuzamosan az egyes fejezetek körülbelüli terjedelméről is döntést kell hoznunk. Legány Dénes korábban már említett formai követelményrendszere 50 ív terjedelmet (azaz 2.000.000 karaktert) javasolt egy-egy kötet terjedelmének. Minden valószínűség szerint a 20. századi kötet, a bibliográfiát és a kötet számára feltétlenül szükséges kronológiát is tartalmazó formájában, ennél jóval terjedelmesebb lesz.

Példaként szeretném bemutatni az 1920 és 1989 közötti magyar zeneszerzésről szóló fejezet tervét, saját munkámat (2. táblázat).

2. táblázat

I. 1920–1944

1. Trianon következményei – a hármas magyar út
2. Bartók neoklasszicizmusa (1926)
3. Kodály és a neoklasszicizmus
4. Avantgárd és új egyszerűség
5. A gyermek felfedezése
6. A neoklasszicizmus és a jazz vonzásában
7. A sikeres szintézis
8. Konzervatív önarcképek
9. Kodály és a nemzeti romantika
10. A zene mikrokozmosza
11. A magyar neobarokk
12. A folklorisztikus nemzeti klasszicizmus születése

II. 1945–1959

1. „Új időknek új dalaival”
2. Az „új rend” és a Bartók-recepció alakváltásai
3. Műfajok vonzásában: a folklorisztikus nemzeti klasszicizmus és a zsdanovi direktíva
4. A dal, mint menedék
5. Népdal-rapszódia
6. A neobarokk újjászületése a mozgalmi ének szelleméből
7. A versenymű, mint reprezentatív műfaj
8. Neoromantikus fordulat és önirónia
9. Programszimfónia és depresszió

III. 1959–1972

1. Kodály utolsó évei
2. Párhuzamos történetek
3. Kísérletek a modernitással
4. Kurtág és a darmstadti tapasztalatok
5. A „Harmincasok pályakezdése”
6. A „Harmincasok” kibontakozása
7. A magyar hagyomány újrafelfedezése
8. Új magyar opera, modern életérzés
9. Új expresszionizmus Magyarországon
10. Úton a neoavantgárd felé

IV. 1972–1989

1. Az Új Zenei Stúdió radikális fordulata
2. Experimentális kísérletek Magyarországon
3. Modern tradicionalizmus
4. Kurtág és az experimentum
5. Kurtág és a hagyomány
6. A hagyomány visszafoglalása, mint experimentum
7. A magyarországi posztmodern zene születése
8. A közérthető modernitás
9. Minimalizmus Magyarországon
10. Neostílusok
11. A Halotti szertartás

Mint látható, négy korszakra bontottam az összefoglalást: a korszakhatárokat részben történelmi fordulópontokhoz (1945, 1956), részben viszont meghatározó zenetörténeti eseményekhez (1972, az Új Zenei Stúdió radikális fordulata) kapcsoltam. A legtöbb esetben beszédes címeket választottam, amelyek rávilágítanak az egyes alfejezetek gócpontjaira. Az alfejezetek egymásutánja részben kronológiára is utal, bár kétségtelen, hogy vannak olyan esetek, amikor egy-egy téma átcsúszik korszakhatárokon. Ilyen például Bartók zeneszerzői recepciója, amely a négy fejezetből az első háromban újra és újra megjelenik, részletesebb tárgyalására a II. nagy fejezetben kerül sor, de mind az I., mind pedig a III. fejezetben szükséges, hogy szó essék róla. Korszakhatáron ível át a II. fejezet szimfóniákról szóló alfejezete is, amely az ötvenes évek első felének programszimfóniáin túlmenően tárgyalja például Lajtha László 1956 után keletkezett szimfóniáit is. Hasonlóképpen az egész zeneszerzés-történeti fejezetet záró alfejezet, amelynek középpontjában Jeney Zoltán *Halotti szertartása* áll, a rendszerváltás utáni időkbe is betekintést enged.

Az első nagy fejezet kísérrel meg arra a kérdésre választ adni, miként egyeztethető össze olyan, a zenetörténeti jelentőség szempontjából kiemelkedő zeneszerzők életműve, mint Bartók vagy Kodály, a kortársakéval. A terv egyértelművé teszi, hogy a 12 fejezetből öt foglalkozik Bartók és Kodály művészetével az életművek legfontosabb mozzanataira rávilágítva (2., 3., 5., 9., 10.), egy vizsgálja Bartók, Kodály és Dohnányi hármasság útjának jellemzőit (1.), egy a Bartók-, egy másik pedig a Kodály-recepciót állítja a középpontba (7., 12.), míg egy fejezet egy olyan stílári jelenséggel foglalkozik (neobarokk), amely nemcsak Bartók és Kodály, de például kettejük tanítványa, Veress Sándor művészetében is megjelenik (11.). Egy külön fejezet foglalkozik Dohnányi reprezentatív műveivel (itt Hubay életművére, a konzervatív irányra is történhet utalás), illetve két önálló fejezet a húszas években induló avantgárd nemzedék orientációjára összpontosít.

Mint látható, az 1945 és 1956 közötti időszak elsősorban műfaj történeti megközelítést igényel. Ehhez képest a következő két nagy, egyébként egymással szorosan összefüggő korszak inkább irányzatokat és a modern zenéhez fűződő viszony különféle típusait, az egy időben működő különböző generációk reflexióit igyekszik bemutatni. Az elbeszélésben kiemelt szerepet kap Kurtág György (három önálló fejezettel). Joggal merül fel a kérdés, mi a sorsa – Bartók kivételével, aki műveivel az 1940 utáni időszakban mégiscsak jelen volt hazája zeneéletében – távozásuk után a Magyarországot elhagyó zeneszerzőknek: Dohnányinak, Ligetinek, Veress Sándornak, Eötvös Péternek. És integrálható-e – érdemes-e egyáltalán integrálni a hazai zenetörténetbe – az erdélyi magyar zeneszerzők életművét. Jelenlegi állásponthoz az, hogy nem, vagy csak részlegesen, az utalás szintjén. A magyar zenészemigráció és zenészkisebbség történetének megírása is azok közé a kutatandó témák közé tartozik, amelyet a későbbi generációkra kell hagynunk.

7) Persze jelenlegi állásponthoz még megváltozhat. A kérdést ugyanis úgy is fel lehet vetni, milyen mértékben írható le a magyar zenetörténet autonóm zenetörténetként. A korábban megjelent két kötet esetében is csupán fikcióként beszélhettünk Magyarország zenetörténetéről, de azokban a kötetekben a „mégis kinek a zenetörténete?”-kérdés nyitva hagyása – tehát hogy nem *Magyar zenetörténet*, hanem *Magyarország zenetörténete* – az „ország” határainak állandó változásait volt hivatott kivédeni. Legány Dezső egykori, a teljes sorozatot előkészítő, kéziratban fellelhető kézikönyv-konceptiója ugyanakkor még a „Magyar zenetörténet” cím mellett érvelt – ezt érzékeltette a leginkább átfogó meghatározásnak a kötet sorozat tartalmát illetően, és külön felhívta a figyelmet ebből a szempontból a mai határokon túl élő magyar zeneszerzők-zenetudósok-muzsikusok munkásságának bevonására a 20. századi kötetbe.

Ugyanennek a problémának egy másik aspektusa az, hogy bár a Trianon utáni Magyarországon a határok – pár évtől eltekintve – már nem kérdésesek, viszont, nem függetlenül a Trianon-traumától, sokkal centrálisabbá válik a „zenei magyarság” kérdése. E „zenei magyarság” koncepciója nemcsak a zeneszerzői életművekre, de az egész magyar zenetudományra is nagy hatással volt, és egészen közelről érintette a zenepolitikát, a zene és a média viszonyát, a zenepedagógiát, a populáris zenét és az előadóművészetet is. Egészen bizonyos, hogy a „zenei magyarság” kérdésköre, annak sokféle, állandóan változó interpretációja az egész kötetben végigvonuló vezérmotívumként kell funkcionáljon.

Okfejtésben azonban nem amellett kívánok érvelni: feladatunk az lenne, hogy a kötetben meghatározzuk e zenetörténet specifikus magyarságát. Valószínűbb, hogy inkább arra kell törekednünk, hogy az egyes szereplők magyarság-értelmezéseit bemutassuk, s ha

kell, ütköztessük ezeket egymással. Engem elsősorban az foglalkoztat, milyen mértékig kell az európai zenetörténet, vagy a nyugati világ zenetörténete részeként tekintenünk a magyar zenetörténetre, mennyire szükséges a teljes 20. századi zenetörténet kontextusában láttatnunk a hazai zenei folyamatokat, legyen szó zeneszerzés-történetéről, interpretációról, zenetudományról, populáris zenéről, zenepolitikáról vagy éppen zeneéletről. Hogy a korábbi kötetekre hivatkozzam: a magyar gregoriánus története sem volt megírható meg a nemzetközi közeg és gyakorlat ismerete nélkül. Ha tehát nem veszünk tudomást mindarról, ami a magyar zenetörténet körül térben és időben történt, és nem reflektálunk arra a nemzetközi szakirodalomra, amely általában véve a 20. század különböző témáiról született, munkánk menthetetlenül provinciálissá és beszűkültté válik. Ha viszont minden áron be akarjuk gyömöszölni a nyugati világ zenetörténetébe és a nyugati világ zenetudományi diskurzusába a saját történetünket, akkor egyrészt munkánkat tesszük lehetetlenné (hiszen mindenre nem lehet reflektálni), másrészt a leginkább dilettánsnak tekinthető összehasonlítások útjára tévedhetünk. És akkor még nem beszélünk a társtudományok módszertani és történeti tapasztalatairól, amelyeket – annak érdekében, hogy számukra is haszonnal forgatható legyen ez az összefoglalás – szintén be kellene vonnunk az értelmezésbe.

8) Ez a probléma, persze, más oldalról is megközelíthető. A kérdés végeredményben az: kinek szól a Magyarország zenetörténete 20. századi kötete? ki az a képzeletbeli olvasó, akinek munkánkat szánjuk? Nyilván minden szerző elsődlegesen a szakma számára ír. Ugyanakkor saját tapasztalataim alapján azt kell mondjam, a *Magyarország zenetörténete* első két kötetének olvasóközönsége nem a zenetudományi szakma. Még leginkább a zenét tanuló egyetemisták használják e köteteket – a zenetudományi diskurzusban azonban nem igen találták meg helyüket. A hazai szakma felrázásán és a pedagógiai funkción túlmenően, úgy vélem, a Magyarország zenetörténete 20. századi kötetének további célközönsége a korszakkal foglalkozó társtudományok nagyszámú kutatója, különösképpen azok, akik maguk is hasonló összefoglalásokon dolgoztak-dolgoznak. És persze nem szabad megfeledkeznünk a nemzetközi érdeklődésről sem: reményeink szerint, ha, talán 2022–2023 táján, elkészül e kötet, érdemes lesz angol nyelvű változatát is létrehozni.